

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ТА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ В
ОСВІТЬНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконала: студентка 2 курсу 212М групи

Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Дошкільна освіта

Толочок Богдана Миколаївна

Керівник к.пед.н., доцентка Гриценко І. В.
Рецензентка директорка дошкільного
навчального закладу-центру розвитку дитини
№ 20 «Пірамідка» Херсонської міської ради
Маценко Т.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади розвитку емоційного інтелекту дошкільників в освітньому середовищі ЗДО	7
1.1. Сутність понять «емоції», «інтелект», «емоційний інтелект» та «розвиток емоційного інтелекту».....	7
1.2. Особливості розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку.....	15
РОЗДІЛ II. Експериментальна робота з розвитку емоційного інтелекту дошкільників в ЗДО	21
2.1. Обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту дошкільників.....	21
2.2. Діагностика розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку.....	25
2.3. Формувальний експеримент з теми дослідження.....	33
2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи	38
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ	50
Додаток А Вправи для розвитку емоційного інтелекту.....	50
Додаток Б Кодекс академічної доброчесності.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Емоційний розвиток – це одна з основних передумов загального психічного розвитку та є складним, комплексним і закономірним процесом. В ході психічного розвитку відбувається ускладнення і збагачення емоційної сфери дитини в контексті соціалізації. Нині спостерігається зростання різних порушень психоемоційного розвитку дитини, що обумовлює актуальність зазначеної проблеми.

В документах, що є стандартами для дошкільної освіти, а саме «Базовому компоненті дошкільної освіти» (новий варіант), «Законі про дошкільну освіту», програмі «Дитина в дошкільні роки», «Я у Світі», «Впевнений старт», «Дитина», «Світ Дитинства», обґрунтовано важливість удосконалення освітнього процесу дітей у закладах дошкільної освіти. Виховання та навчання дітей вимагає і Закон про дошкільну освіту, де чітко поданні завдання освіти.

У програмі «Дитина в дошкільні роки» розвиток емоційного інтелекту розкривається у освітніх лініях: «Особистість дитини», «Дитина у соціумі», «Дитина у природньому довкіллі».

У базовій програмі розвитку «Я у світі» розширюються знання про емоції, розвиток емоційного інтелекту дошкільнят у освітній лінії «Особистість дитини», проявляються засвоєні вміння у здатності дітьми сприймати та розрізняти почуття та емоції.

Питанням розвитку емоційного інтелекту займалось чимало видатних педагогів та психологів, зокрема: М. Авдеева, Д. Гоулман, П. Саловей, Н. Аксаріна Дж. Мейер, Г. Лямина, Р. Купер, А. Саваф та ін.;

досить багато досліджень зробили: Л. Вольнова, О. Гура, С. Дерев'янка, В. Зарицька, Н. Коврига, Г. Мануйлов, Т. Манянина, О. Новак, Е. Носенко.

Зокрема, розвитком емоційного інтелекту дітей в галузі дошкільної освіти займалися такі педагоги: Л. Артемова, В. Моргун Г. Григоренко, К. Щербакова, В. Козлов, Н. Гавриш, І. Волков, А. Богуш, О. Безсонова І. Філіппова.

Аналіз теоретичних матеріалів із теми дослідження дає право зробити висновок про те, що емоційний інтелект є не тільки педагогічним явищем, а й психологічним, тому що механізми сприяють розвитку емоційного інтелекту підвищують активність й результативність особистості та її рівень соціалізації. Саме це зумовлює вибір теми дипломного дослідження **«Розвиток емоційного інтелекту дошкільників в освітньому середовищі ЗДО»**.

Об'єкт дослідження – розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – методи та прийоми розвитку емоційного інтелекту в умовах закладу дошкільної освіти.

Мета дослідження – полягає у науковому обґрунтуванні, апробації та експериментальній перевірці ефективних методів та прийомів розвитку емоційного дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти.

Відповідно до мети було виявлено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати психолого–педагогічну літературу з метою з'ясування суті понять «емоційний інтелект», «розвиток емоційного інтелекту».
2. Визначити ефективні форми та методи розвитку емоційного інтелекту дошкільників.
3. Обґрунтувати та експериментально перевірити психолого-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту в освітньому середовищі закладу

дошкільної освіти.

Методи дослідження: *теоретичні:* системний аналіз методичної, психологічної, педагогічної літератури та програмно – методичних матеріалів з проблеми розвитку емоційного інтелекту дошкільників в умовах освітнього середовища ЗДО з метою визначення предмета, об’єкта та реалізації завдань дослідження; *емпіричні:* аналіз педагогічного досвіду, спостереження за освітнім процесом у закладі дошкільної освіти та експериментальна робота з теми дослідження (констатувальний, формувальний та контрольний експеримент); *статистичні методи:* кількісний і якісний аналіз даних педагогічного експерименту.

Гіпотеза: розвиток емоційного інтелекту дошкільників відбуватиметься більш оптимально за умов:

- демонстрація дітям зразка в прояві емоційного інтелекту;
- створення психологічно-комфортного клімату спілкування вихователя і дітей;
- збагачення розвиваючого предметно-просторового середовища посібниками, іграми, іграшками;
- індивідуальний підхід до дітей з урахуванням їх емоційного інтелекту
- розвиток емоційної сфери дитини в ході ігрової діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що уточнено сутність поняття «емоційний інтелект», визначено критерії (розуміння емоції, уявлення про емоції, прояв емпатії) і рівні розвитку емоційного інтелекту дітей, а саме: *високий, середній, низький*; теоретично обгрунтовані і експериментально перевірені психолого-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту дошкільників.

Практичне значення одержаних нами результатів проведеного дослідження можуть використовуватись в практиці роботи дошкільних

закладів, а також у розробці методичних посібників для педагогів і в процесі підготовки майбутніх вихователів.

Апробація результатів дослідження. За змістом дослідження підготовлено 2 статті.

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО

1.1 Сутність понять «емоції», «інтелект», «емоційний інтелект» та «розвиток емоційного інтелекту».

Емоції – це специфічні реакції на конкретну подію, які зазвичай тривають досить недовго. Емоції складні і мають як фізичні, так і психічні компоненти. У психолого-педагогічній літературі дослідники виділяють складові емоцій: суб'єктивні відчуття, фізіологічні (тілесні) реакції і експресивна поведінка [29, с. 95-109].

Вчені вважають, що емоції є однією з фундаментальних рис, забарвлюють життя людей і надають глибину і диференційованість. Для багатьох людей сильні емоції пов'язані з творчістю і самовираженням.

Емоції також допомагають людям контролювати свою соціальну поведінку і регулювати свої взаємодії з іншими людьми. Кожна людина несвідомо вчиться «читати» зовнішні вираження інших людей і застосовувати минулий досвід, щоб визначати, що відчуває інша людина.

Дійсно емоції є неоднорідною категорією, яка охоплює широкий спектр важливих психологічних явищ. Деякі емоції дуже специфічні, оскільки вони стосуються конкретної людини, об'єкта чи ситуації. Можуть мати яскраво виражені фізичні прояви, такі як вираз обличчя, або це може бути непомітно для спостерігачів, або включати свідомі переживання і роздуми [7, с. 100].

Відповідно, існує величезний діапазон емоцій, і навіть в межах одних і тих же «сімейств емоцій» існують значні відмінності. Паніка і страх, наприклад, часто вважаються спорідненими емоціями, але існує суттєва різниця між панікою, яка проявляється в ірраціональному страху або фобії, і розумним страхом, таким як страх перед ядерною зброєю, яка вимагає великого обсягу інформації та аналізу.

Усі ці емоції відрізняються за своєю структурою і в відповідних контекстах, як і члени «самокритичної сім'ї», яка включає сором, збентеження, вину, жаль. Велика кількість емоцій наводять на думку, що категорії емоцій можуть бути не окремим класом психологічних явищ, а великим сімейством слабо пов'язаних психічних станів і процесів.

Термін «інтелект» відноситься переважно до інтелектуального інтелекту, це значна частина, але сама по собі вона не охоплює всього сенсу слова. Інтелект має кілька галузей, таких як емоційний інтелект або соціальний інтелект. Розширення його значення широкіше, тому детальний аналіз незамінний [4, с. 78].

Інтелект – це складне явище, тому воно не охоплює лише когнітивні здібності, але вона охоплює і емоційні здібності. На жаль, у нинішньому слові інтелект зайняв центральне місце положення, що затьмарює актуальність емоційного інтелекту. Причину можна знайти частково в тому, що швидко розвивається технічний світ вимагає високих стандартів, тому когнітивні здібності відіграли більш важливу роль.

Хоча коефіцієнт інтелекту важливий, але недостатньо для забезпечення успішного життя. Д. Гоулман стверджує, що емоційний інтелект може зіграти важливішу роль у особистому успіху ніж інтелект. Глибоко вивчивши це явище можна зрозуміти, що існує ще кілька інших, що базуються на інтелекті і визначають успіх у житті людини [14, с. 257].

Роль емоційного інтелекту з'явилася в кількох частинах життя та стає все більш важливою, наприклад, у психології, дошкільній освіті, а також у бізнесі та менеджменті.

Дитинство має ефект, який проявляється пізніше в житті, тому розвиток в ранньому дитинстві відіграє особливо важливу роль. Кілька досліджень помітили, що продуктивність сильно визначається рівнем емоційного інтелекту людини. Емоційний інтелект є вагомим показником успіху в трудовій діяльності. Усі навички, такі як робота в команді, мотивація, старанність, терпіння, самосвідомість, самоконтроль, боротьба зі стресом, прихильність, вміння слухати, чесність, вплив, здатність змінюватись.

Ці емоційні навички, необхідні протягом усього життя, можуть базуватися в ранньому дитинстві через їх особливі фізичні та психологічні можливості.

Саме поняття «емоційний інтелект» з'являється спочатку в зарубіжній психології в 90-х роках ХХ століття в роботах Дж. Мейера, П. Селовея,

Д. Гоулмена. Під емоційним інтелектом вони розуміють: здатність сприймати і розуміти прояви особистості, що виражаються в емоціях, керувати своїми емоціями на основі інтелектуальних процесів [40, с. 433-442].

Ідея виділити емоційний інтелект як вид інтелекту виникає при спробах розробити інше психологічне поняття – соціальний інтелект, під яким Е. Торндайк мав на увазі здатність розуміти людей, діяти [35, с. 27-28].

Д. Гоулмен стверджує, що успіх людини в житті безпосередньо залежить від його емоційного інтелекту. Емоційний інтелект відноситься до здатності людей контролювати свій власний і емоційний стан інших

людей, використовувати цю інформацію для дій у відносинах. Емоційний інтелект складається з п'яти складових:

- самосвідомість: розпізнавання внутрішніх почуттів;
- управління емоціями: пошук способів управління емоціями у відповідних ситуації;
- мотивація: використання самоконтролю для направлення емоцій до мети;
- емпатія: розуміння емоційної перспективи інших людей;
- управління відносинами: використання особистої інформації та інформації про інших для управління соціальними відносинами і розвитку навичок міжособистісного спілкування [39].

Л. Андрюхіна і Ю. Альтяпова звертають увагу на можливості розвитку емоційного інтелекту дітей в умовах додаткової освіти. Спираючись на концепцію Д. Гоулмана, вони формулюють ряд педагогічних умов його становлення у дітей дошкільного віку:

- визначення спрямованості здібностей дитини;
- позитивний емоційний настрій дитини і відносини в середовищі, яке оточує;
- створення природної ситуації залученості в творчу діяльність шляхом педагогічної підтримки та фасилітації;
- почуття натхнення, що отримується шляхом розширення кордонів можливостей дитини, яке в свою чергу, мотивує рух до нових досягнень [3].

У матеріалах О. Айгунової та Н. Полковникової емоційний інтелект представлений як елемент соціальної компетентності. Автори пишуть, що основним завданням є формування педагогічно і соціально значущих емоційних відносин, що відображає єдність емоційної, мотиваційної (вольовий) та інтелектуальної сторін психіки дитини [1, с. 15].

Підкреслюється, що прояви емоційного інтелекту і соціальної компетентності дітей дошкільного віку обумовлені емоційними відносинами дорослих (батьків і вихователів), відповідно ефективність роботи значною мірою визначена співпрацею педагогів з сім'ями вихованців і здійснюється в міжособистісних відносинах в ході спільної взаємодії.

У матеріалах Н. Лужбіної представлена спроба виділення і опису компонентів емоційного інтелекту у дошкільнят. Так, при описі особливостей і вираження емоцій розкривається довільна трансформація експресивної складової емоцій, яка можлива завдяки наявності у дітей таких механізмів емоційного кодування, як симуляція, маскування (заміна вираження пережитої емоції виразом іншої) і придушення (приховування / зниження інтенсивності вираження пережитої в даний момент емоції) [23, с. 124].

Досліджуючи емоційний інтелект дошкільнят виділяють в його структурі три компоненти: емоційний, когнітивний і поведінковий. З точки зору автора, *емоційний компонент* являє собою чуттєвий апарат і орієнтує дітей в цінності об'єктів і явищ навколишнього світу; *когнітивний компонент* включає в себе оцінку за допомогою понять і суджень; *поведінковий компонент* проявляється через емоційну саморегуляцію [8, с. 22-27].

У дослідженні Ю. Афонькиної представлена модель, яка спирається на розробці вітчизняних психологів в даній області. Автор виділяє такі його складові, як диференціацію і адекватну інтерпретацію емоційних станів інших людей, широту діапазону розуміння пережитих емоцій, їх інтенсивність і глибину, виразність передачі емоцій в мові, міміці, здатність ефективно контролювати свої переживання в ситуації боротьби мотивів [5].

Представлений короткий огляд сучасних досліджень в області емоційного інтелекту дошкільнят свідчить про те, що теоретики і практики спираються на найрізноманітніші підходи у визначенні сутності даного феномена, описують його складові з різних позицій.

Відсутність єдиної системи координат в розумінні емоційного інтелекту призводить до спотворення його трактування, змішання з подібними поняттями і психічними феноменами. Разом з тим в сучасній науковій і методичній літературі практично не зустрічається матеріалів комплексних досліджень розвитку емоційног інтелекту в дитячому віці, які давали б можливість побудови системного підходу [10, с. 141].

Нерівномірність дитячого розвитку на ранніх шаблях онтогенезу і значна його залежність від психофізіологічних параметрів практично не знаходить свого відображення у вивченні емоційного інтелекту дітей дошкільного віку.

Дитинство – це той часовий проміжок, коли дитина опановує навичками людських взаємин через спілкування з близькими людьми, через ігрову взаємодію зі своїми однолітками. Саме придбані в цей період навички мають вирішальний вплив на всю подальшу життєдіяльність дитини [36, с. 152].

Процеси цифровізації, які надають дітям віртуальний світ, де можна розважатися, спілкуватися, дають можливість проявляти емоції тільки до гри або на іншому цифровому приладі, а не до окремої людини. Причини підвищеної захопленості інформаційними технологіями в основному технологічні: простий доступ в інтернет, безліч різних цифрових пристроїв, додатків. Розширення годин, проведених наодинці з гаджетами і цифровими інструментами, знижує емоційний інтелект дітей, так як вони знаходяться в ізоляції від реальних людей і живого міжособистісного спілкування [15, с. 96-104].

В процесі мережевого спілкування і комп'ютерної гри діти нерідко відчують негативні емоції, а також використовують специфічну, сленгову мову, що з одного боку, полегшує розуміння, але з іншого перешкоджає формуванню мовної свідомості, творчого самовираження.

Наслідком цього є емоційний дефіцит і відставання в розвитку емоційного інтелекту, а також вербального інтелекту.

Вчені, які вивчають емоції, зазвичай вважають, що люди з високим емоційним інтелектом добре працюють в ситуаціях співпраці і вміють мотивувати і керувати іншими. Люди з низьким емоційним інтелектом часто неправильно інтерпретують емоційні сигнали і зазнають труднощів у відносинах.

Хоча емоційний інтелект, ймовірно, має успадкований компонент, багато психологів вважають, що особистість може бути спрямованою на те, щоб краще використовувати емоційний інтелект, яким вони володіють.

Прагнучи розвинути інтелект дитини, багато приділяють увагу лише пізнавальним здібностям малюка. Однак не варто забувати про таке важливе поняття, як емоційний інтелект, тобто вмінні розпізнавати свої і чужі емоції, керувати ними і розуміти причину їх виникнення.

Багато в чому саме ці можливості є запорукою успішного і щасливого життя людини. Починати розвивати емоційний інтелект можна вже в ранньому віці. Психологи дійшли висновку, що рівень розвитку емоційного інтелекту безпосередньо впливає на самооцінку малюка [37, с. 282-287].

Ті діти, які навчилися розпізнавати свої і чужі емоції і розуміють їх причину, зазвичай впевнені в собі, більш стійкі до стресів, легше адаптуються до нових умов. У той же час малюки з недостатньо розвиненим емоційним інтелектом схильні до тривожності – будь-яка невдача може сприйматися ними як особиста трагедія.

Емоційний інтелект починає формуватися у дитини з самого народження. Це відбувається природно, коли мама або інший близький дорослий відгукується на його емоції, дарує свою турботу і ласку.

Уже в ранньому віці батьки можуть закласти міцну основу для розвитку емоційного інтелекту малюка. Для цього потрібно обов'язково називати дитині почуття, які відчувають, описати емоції дитини, допомогти краще пізнати самого себе [22, с. 54-59].

У спілкуванні з дитиною уникайте стереотипних фраз, таких як «чоловіки не плачуть» чи «не бийся – ти ж дівчинка». Ці висловлювання не тільки не сприяють розвитку емоційного інтелекту малюка, але і знецінюють почуття дитини, примушують соромитися себе.

Фахівці вважають, що саме високий рівень розвитку емоційного інтелекту є запорукою успішності в житті. У дошкільному віці розвиток емоційної сфери набуває особливої значущості, так як в цей період у дитини відбувається активне формування самосвідомості і самооцінки.

У батьків є багато можливостей сприяти розвитку емоційного інтелекту малюка: оговорювати з дитиною емоції і причини їх виникнення, відкрито висловлювати свої почуття і не забороняти це робити малюкові [9, с. 164].

Облік психофізіологічних параметрів як в оцінці емоційного інтелекту дитини дошкільного віку, так і в створенні умов його ампліфікації в закладах дошкільної освіти (фізіологічна реактивність і властивості нервової системи дошкільника, швидкісні характеристики інтелектуальної діяльності і темп розпізнавання різних типів емоцій) [16, с. 361-362].

Емоції – це психічна реакція людини на певні ситуації, в яких вона знаходиться, допомагають краще розуміти самого себе і інших людей.

Завдяки їм людина може визначити психологічний стан іншого, зрозуміти, як спілкуватися зі співрозмовником далі.

Інтелектом називають здатність мозку організувати свою діяльність так, щоб вся що міститься в ньому інформація була використована з максимальною ефективністю. Іншими словами, інтелект можна представити у вигляді коефіцієнта корисної дії мозку.

Емоційний інтелект описують як здатність сприймати емоції, бути доступним емоціям і генерувати їх так, щоб сприяти мисленню, розуміти емоції і їхній зміст і подумки керувати емоціями так, щоб сприяти емоційному і інтелектуальному зростанню [30, с. 6-7].

Таким чином, різноплановість досліджень емоційного інтелекту говорить про те, що в даний час в психологічній науці спостерігається інтеграція різних психологічних напрямів. Довгий час в науці домінувала аналітико-когнітивна парадигма вивчення психічних процесів, що виділяє когнітивні, емоційні, вольові та мотиваційні процеси, як незалежно та автономно функціонуючі системи.

Емоційний інтелект, включає також мотиваційну складову – прагнення до досягнень, активність, ініціативу, підпорядкування емоцій реалізації намічених цілей, а також загальний оптимістичний підхід до життя.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу нами було визначено поняття «*емоційний інтелект*» – це здатність людини розуміти емоції свої та інших людей, вміло використовувати їх в певних життєвих ситуаціях.

1.2 Особливості розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку.

Проблема вивчення природи і елементів емоційного інтелекту та його становлення у дітей дошкільного віку є одночасно складною, суперечливою і в той же час актуальною і затребуваною в сучасній психологічній науці. Її складність і суперечливість проявляється як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

Дошкільний вік – один з найбільш складних і суперечливих періодів розвитку особистості, оскільки є одночасно критичним і сенситивним періодом для розвитку особистості. Даний віковий відрізок як критичний період є переломним етапом в природному функціональному розвитку організму [32, с. 93].

Відповідно до огляду літературних даних в роботах психологів та педагогів дошкільний вік характеризується вираженими структурно–функціональними перебудовами, підвищеною чутливістю до найрізноманітніших впливів, функціональною напругою багатьох систем і регуляторних механізмів, що нерідко супроводжується дисгармонійний психічним розвитком.

У цей період відбувається формування функціональних систем мозку, що лежать в основі когнітивної діяльності, а також формуються виборчі функціональні системи обробки інформації та організації діяльності відповідно до конкретних завдань [38, с. 26].

Увага дослідників зупиняється на багатьох аспектах психічного розвитку дошкільника, в тому числі в останнє десятиліття на питання становлення емоційного інтелекту в дитячому віці, інтерес до проблеми та особливостей його функціонування та становлення в дитячому віці. Вчені звертають увагу на приватні характеристики, так і на системні властивості емоційного інтелекту [2, с. 78-86].

Емоції і почуття, як і інші психічні процеси, проходять протягом дитинства як складний шлях розвитку. Тому при розвитку емоційності у дітей необхідно враховувати їх вікові особливості.

Для дітей *молодшого дошкільного віку* емоції є мотивами поведінки, що пояснює їх імпульсивність і нестійкість. До 3 років починають закладатися найпростіші моральні емоції і виявлятися естетичні почуття. Починає проявлятися емоційне ставлення до однолітків. Відбувається подальша «соціалізація емоцій» (переживання свого ставлення до оточуючих людей в системі міжособистісних відносин) [16, с. 361-362].

Дитина дуже сприйнятлива в цьому віці до оцінки дорослого, вона як би «промацує» правильність своєї поведінки через цю оцінку і швидко засвоює, що викликало позитивну реакцію, а що – негативну. Це формує у дітей початкове розрізнення «добре – погано».

Тому головний напрямок в методиці в цьому віці – проявляти по відношенню до дитини любов, ласку, частіше вживати ласкаві слова, хвалити малюка за кожен прояв доброзичливості (посміхнувся, віддав іграшку, помилувався квіточкою і т.д.), навчати способам вираження співчуття, уваги (погладити плаче, подякувати, попрощатися, привітатися і т.д.) [31, с. 169].

Не можна дозволяти дитині проявляти недоброзичливі емоції по відношенню до дорослих і дітей і тим більше підкріплювати ці емоції діями. Засобами виховання позитивних емоцій в молодшому дошкільному віці є: сам дорослий, як носій цих емоцій, вся навколишня атмосфера, наповнена доброзичливістю і любов'ю. Досвід роботи з дошкільнятами показує, що починати знайомити дітей з емоціями можна з чотирирічного віку [17, с. 56].

Програма з розвитку емоційного інтелекту дошкільнят складається з трьох блоків:

- *перший блок – «Азбука емоцій»* спрямований на знайомство дітей з базовими емоціями, навчання їх вербальному і невербальному вираженню через рольові образи; освоєння понятійного змісту слів, що позначають емоції, переживання, відтінки настроїв, їх співвіднесення з певним станом людини, казкового персонажа, рольового образу; усвідомлення і розуміння дітьми своїх почуттів і інших людей; збагачення уявлень дітей про емпатію як прояві співчуття, співпереживання і сприяння;

- *другий блок – «Емоційні стратегії міжособистісної взаємодії»* спрямований на формування у дітей навичок вербального і невербального продуктивної взаємодії з оточуючими, обмін ролями партнерів по спілкуванню, оцінку емоцій і прийняття позиції іншого; моделювання емоційно значущих ситуацій, що стимулюють дітей до розуміння причин емоційних проявів учасників та вибір оптимальних способів поведінки; навчання способам вербального і невербального «погладження»; оволодіння механізмами ідентифікації, інтелектуальної та особистісної рефлексії в ситуаціях міжособистісної взаємодії;

- *третій блок – «Господар своїх почуттів»* спрямований на навчання дітей емоційного проживання ігрової ситуації різного модального змісту (радісного, сумного і т.д.), безпідставного опосередкованого вираження емоцій, відкритого прояву емоцій соціально прийнятними способами, конструктивним способом управління власною поведінкою і емоційним станом; оволодіння практичними навичками самоконтролю та саморегуляції; залучення в ситуації самостійного прийняття рішення [21, с. 261].

Діти 3–х років часто з обмеженням і негативно сприймають авторитарні розпорядження вихователя, організовуючи діяльність дітей 3 – 4 років, необхідно використовувати ігрові прийоми, цікаві моменти, які

спонукають дітей до певних видів діяльності. В цьому випадку малюки набувають наступний досвід:

- за власним бажанням (без тиску дорослих) включаються в пропоновану дійсність;
- дітей об'єднують спільні емоційні переживання (співають пісеньки, посміхаються один одному, заглядають один одному в очі, торкаються один до одного – це спільна радість, доброзичливість);
- з'являється зацікавленість;
- зростає активність [19, с. 218-227].

Для дітей *середнього дошкільного віку* емоційний світ стає різноманітнішим. Від простих базових емоцій Він переходить до більш складної гамі почуттів. Змінюється також зовнішній прояв емоційних реакцій. У цьому віці засвоюється мова почуттів – у вигляді посмішок, жестів, поз, рухів, інтонацій голосу.

Розвиток емоційної сфери поєднується з формуванням плану уявлень. Образи, що уявляє дитина набувають емоційний характер в процесі цього вся діяльність стає емоційно насиченою. Ігри, малювання, ліплення, конструювання – повинне мати яскраве емоційне забарвлення [11, с. 103].

В середньому дошкільному віці, зберігається емоційна залежність дітей від дорослих. Поведінка батьків та вихователя постійно обумовлює активність поведінки і діяльності самої дитини.

Необхідно частіше звертати увагу дошкільнят на зовнішній прояв почуттів інших, формувати у них вміння подумки «програвати» можливі наслідки власних дій, розповідати та аналізувати свої вчинки від імені іншої людини, кого ця ситуація певною мірою торкнулася. Це особливо важливо для цього віку, адже в цей період йде розвиток емоційної

виразності, значне розширення сфери експресивності та збагачення інтонацій, відтінків міміки.

У дітей старшого дошкільного віку емоційний світ розквітає. Крім стандартних емоцій, в ньому з'являються додаткові, серед яких досада, захоплення, здивування. Діти в цьому віці вчаться проявляти емоції за прикладом дорослих, за допомогою поз, поглядів, інтонацій і міміки [24, с. 210-216].

Зміни характеру малюка старшого дошкільного віку впливають на особливості емоцій, які можуть змінюватися за силою і стійкістю. Крім радості і смутку, що виникають в результаті виконання або невиконання бажань, у старших дошкільнят з'являються почуття, пов'язані з оцінкою своїх дій.

У старшому віці дошкільнятам простіше контролювати емоції. Уміння регулювати процес є певним підсумком психосоціального розвитку дитини. До закінчення періоду старшого дошкільного віку емоційні процеси доповнюються складними формами уяви і образного мислення. У дітей виникають глибокі позитивні і негативні емоції, пов'язані як зі справжнім, так і з майбутнім.

Діти мають широкий діапазон емоцій. Вони вже вміють співпереживати оточуючим людям, рослинам і тваринам, завдяки чому згодом навчаться освоювати складні форми спілкування [18, с. 180-181].

Емоційна сфера в цьому віці безпосередньо пов'язана з формуванням плану уявлень, які у дитини отримують емоційний характер. Все, що робить, тепер емоційно забарвлене, незалежно від того, чи це гра, заняття або конструювання. Без емоційного забарвлення діяльність малюка швидко зводиться на «ні» з однієї простої причини: в цьому віці здатність займатися чим-небудь з повною самовіддачею тільки в тому випадку, якщо ця справа дійсно цікаво.

Таким чином, вміння розуміти емоції інших людей у дітей 5–6 років розглядається як емоційна реакція на стан іншої людини, як провідна форма прояву дієвого емоційного ставлення до оточуючих людям, що включає співпереживання і співчуття. Дитина старшого дошкільного віку здатна на глибокі емоційні переживання і співпереживання, співчуття, до чого її у чому стимулює попередній досвід, в якому знайшли відображення образи, втрати і страждання [33, с. 153].

Отже, в процесі розвитку емоції і почуття відіграють важливу роль у формуванні та вихованні особистості дитини. Емоції змінюються протягом усього життя і залежать від багатьох факторів, багато в чому визначаються соціальними умовами існування. Нормальний емоційний розвиток дитини полягає в переході від несвідомого мимовільного афективного реагування на зовнішні подразники в ранньому віці до свідомого розуміння соціальних емоцій і почуттів інших людей, безпідставного вираження дитиною різноманіття доступних переживань до кінця дошкільного віку.

РОЗДІЛ II.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ В ЗДО

2.1. Обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту дошкільників.

Найбільшу актуальність розвиток емоційного інтелекту набуває в дошкільному і молодшому шкільному віці, оскільки саме в ці періоди відбувається активне емоційне становлення дітей, вдосконалення їх самосвідомості, здатності до рефлексії.

Діти стали серйозним предметом численних міждисциплінарних досліджень, а також основним об'єктом освіти. Ще Л. Виготський, говорив, що емоційний розвиток дошкільнят є однією з найважливіших

цілей професійної діяльності педагога. Емоції – це основна ланка психічного життя людини, і перш за все, в житті дитини [13, с. 42-45].

У зв'язку з цим, однією з вимог дошкільної освіти – розвиток емоційної сфери дитини. Велика увага приділяється як емоційного інтелекту, так і соціальному інтелекту. Саме в дошкільний період закладається розуміння важливості цієї особливої сфери емоційного ставлення до оточуючих людей. В цей сприятливий період для розвитку емоційного інтелекту, важливо формувати «корисні емоційні звички» – навички, пов'язані з отриманням і проявом емоційних станів.

Під психолого-педагогічними умовами розуміються наступні:

- демонстрація дітям зразка в прояві емоційного інтелекту;
- створення психологічно-комфортного клімату спілкування вихователя і дітей;
- збагачення розвиваючого предметно-просторового середовища посібниками, іграми, іграшками;
- індивідуальний підхід до дітей з урахуванням їх емоційного інтелекту;
- розвиток емоційної сфери дитини в ході ігрової діяльності.

Проаналізуємо умови розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку:

Перша умова: демонстрація дітям зразка в прояві емоційного інтелекту. Прикладом вираження емоцій для дитини дошкільного віку є батьки та оточуюче середовище. Батьки відіграють найважливішу роль в загальному розвитку своєї дитини. Саме правильне керівництво батьків розвиває характер дитини.

Роль батьків у розвитку дитини є чуйною, відповідальною і нескінченною працею. Діти спостерігають за взаємодією і за тим, як проявляють емоції в сім'ї. Це вчить їх хороших цінностей, які вбираються і

мають вирішальне значення для дорослішання [25, с. 11-15].

Діти легко відчують негатив. Незалежно від того, наскільки маленька дитина, необхідно обговорювати з нею свої проблеми і те, як ви з ними справляєтеся. Заохочувати дитину брати участь разом в різних дрібних домашніх справах. Виховувати бути творчим і вирішувати проблеми з позитивним ставленням.

Відносини в родині та як виражають свої емоції батьки, впливають на емоційний розвиток дитини. Якщо батьки виявляють стабільність в своїй поведінці і висловлюють свої почуття збалансовано, діти також слідують їх прикладу. Якщо батьки схильні до насильства, то і діти приймають те ж саме. Якщо дорослі занадто виконують забаганки своїх дітей, є ймовірність, що вони стануть недисциплінованими і впертими. Навпаки, якщо не проявляти ніякої прихильності, вони стають замкнутими і покірними [28, с. 150-154].

Як і сім'я, суспільство також впливає на емоційний розвиток дитини. Якщо навколишнє середовище емоційно заряджена, дитина стає емоційно нестабільною. Коли люди стабільні і вміють контролювати свої емоції, то і дитина залишається такою. Дошкільники вчаться контролювати свої емоції і намагаються відповідати соціально прийнятій поведінки. Управління емоціями необхідно для здорового фізичного та психічного здоров'я.

Друга умова: створення психологічно-комфортного клімату спілкування вихователя і дітей в ЗДО. Безпосереднє спілкування дитини з педагогом починається з ранкового прийому дітей, тут дуже важливо задати сприятливий емоційний тон, який впливає на настрій, працездатність, дисциплінованість дітей протягом усього дня.

Важливо, з яким настроєм прийшла в сад дитина, від цього залежить чи можна відразу залучати малюка до діяльності, або дати йому можливість побути одному, заспокоїтися. Можна розпитати дитину про її

настрій, про те, які емоції викликали від подій ранку, поговорити про це з батьками (дорослим, з яким прийшов дитина) [20, с. 41].

Вихователю привчає дітей вітатися з усіма, хто їх зустрічає, стежити, щоб вони були ввічливі і доброзичливі в зверненні один з одним.

Робота педагога в рамках педагогічної підтримки розвитку та становлення емоційної сфери дошкільника може здійснюватися в різних видах діяльності і передбачає як пряму, так і непряму роботу в напрямках розвитку: мовленнєвому, соціально-комунікативному, фізичному художньо-естетичному, пізнавальному.

Третя умова: збагачення розвиваючого предметно-просторового середовища посібниками, книгами, іграшками.

Розвиваюча предметно-просторове середовище є частиною освітнього процесу, представленим спеціально організованим простором. При його створенні важливо враховувати не тільки вік та риси особистості групи, а також дизайн та ергономічність середовища освітнього закладу [24, с. 210-216].

Правильно організоване предметно-просторове середовище, насичене засобами навчання та виховання, забезпечує ігрову, пізнавальну, дослідницьку, творчу діяльність для всіх дітей, дозволяє експериментувати з різними матеріалами та предметами, доступними для дітей. Діти емоційні у взаємодії з предметно-просторовим середовищем, що дає їм можливість висловитись [8, с. 22-27].

Четверта умова: індивідуальний підхід до дітей з урахуванням їх емоційного інтелекту. Важливо пам'ятати, що розвиток кожної дитини унікальним і складним етапом.

Педагогічний вплив завжди опосередковується психологічними особливостями дитини, і тому характер і ефективність впливу визначаються не тільки його об'єктивними, але і суб'єктивними

особливостями, а також тим, як воно сприймається дитиною. Індивідуальний підхід – психолого педагогічний принцип, згідно з яким в освітній роботі з дітьми враховуються індивідуальні особливості кожної дитини та умови життя [36, с. 112].

Необхідність індивідуального підходу в роботі з дітьми щодо формування емоційного інтелекту обумовлена наступним:

1) він забезпечує індивідуальну своєрідність в розвитку дітей, дає можливість максимального розвитку компонентів емоційного інтелекту з урахуванням результатів діагностики;

2) без урахування індивідуальних особливостей дитини педагогічне вплив може виявитися неефективним для конкретної дитини [16, с. 361-362].

Індивідуалізація проявляє в постановці індивідуальних завдань, інтересів і переваг дітей, підтримці і допомозі при виконанні конкретного завдання, в наданні дітям права вибору завдань різного змісту (в залежності від їх можливостей, інтересів і бажань).

Особливо підкреслимо, що індивідуальний підхід можна реалізувати як психолого-педагогічну підтримку дитини в ситуаціях утруднення, які виникають в процесі діяльності.

П'ята умова: розвиток емоційної сфери дитини в ході ігрової діяльності. Структуровані ігри дійсно можуть допомогти розвивати емоційний інтелект, а також багато говорити про почуття, коли діти грають [6, с. 17].

Дітям потрібно бачити емоції інших людей і говорити про них. Також потрібно грати, щоб зображати різні емоції і бачити, як інші роблять те ж саме. Емоційна діяльність може допомогти дітям зрозуміти свої почуття і навчитися виражати емоції здоровими способами.

2.2. Діагностика розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку.

Емоційний інтелект став предметом масштабних досліджень відносно нещодавно, проте інтерес до даного напрямку постійно зростає. Розширюються і уточнюються уявлення про його сутність, характерні риси.

Особливий інтерес викликають питання вікових закономірностей його прояву, можливостей і детермінант розвитку в онтогенезі. У зв'язку з цим значущим напрямком досліджень стає проблема діагностики емоційного інтелекту в дитячому віці. Розробка методів діагностики емоційного інтелекту є актуальною прикладної сферою в сучасній науці, їй присвячені дослідження як в області загальної психодіагностики, так і в області діагностики дітей [12, с. 10].

У дослідженнях емоційного інтелекту дітей порушуються питання стратегій поведінки дитини. Результатом розвитку емоційного інтелекту стає особистість, що усвідомлює свої емоції і вмє ними керувати, добре знається і в емоціях інших людей, здатна ними управляти, тобто керувати іншими людьми.

Серед методів оцінки емоційного інтелекту можна виділити окрему групу процедур, орієнтованих на діагностику розуміння емоцій, емоційної грамотності та компетентності, емоційних цінностей, використання емоцій при вирішенні проблем [28, с. 150-154].

У дослідженнях емоційного інтелекту дітей порушуються питання стратегій поведінки дитини, його емоційного розвитку. Під час обговорення можливостей застосування тестів в дитячому віці і надійності одержуваних з їх допомогою даних виникають серйозні заперечення, оскільки ймовірність адекватного розуміння сенсу питання і здатності до самозвіту залишається дуже малою в дошкільному періоді. Тому ми

адаптували існуючі методи та розробити спеціалізовану технологію виявлення емоційного інтелекту дітей.

Ми провели емпіричне вивчення емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. Метою якого був аналіз розвитку компонентів емоційного інтелекту у дошкільників. Вибірку склали 20 дітей з дошкільного навчального закладу – центру розвитку дитини № 20 «Пірамідка» м.Херсона. Проводили дослідження в старшій групі «Ромашка»

Для визначення рівня сформованості емоційного інтелекту використовувалися методики такі як:

Діагностична методика «емоційна ідентифікація» Є. Ізотової для дітей дошкільного віку віку.

Мета: виявлення сформованості процесів пізнання емоцій та їх сприйняття; визначення рівнів ідентифікації емоцій.

Діагностична методика «Емоційна ідентифікація» Є. Ізотової призначена для дітей старшого дошкільного віку. Дітям пропонувався набір картинок з 4 штук із зображеннями різних емоційних ситуацій: день народження, бійка, напад розставання. Давалась така інструкція: «Я буду показувати вам картинки з різними історіями, а ви будете розповідати про людей, що зображенні на картинках» [21, с. 235].

Після кожного показу чергової картинки ставилося запитання: «Як ви думаєте, що сталося з цими людьми? Чому у них такі обличчя? Що вони відчувають? Як називається таке відчуття (настрій)?» [21, с. 236].

У процесі виконання завдання в протоколі фіксувалася точність ідентифікації емоційної ситуації, особливості співвіднесення експресивних ознак емоцій в міміці і жестах, вид допомоги в кожній ситуації.

Сприйняття емоцій:

- високий рівень – виділення комплексу експресивних ознак (очі, брови);
- середній рівень – нестабільне виділення комплексу експресивних ознак;
- низький рівень – виділення окремих експресивних ознак.

Розуміння емоцій:

- високий рівень – відповідність експресивного еталона емоційного змісту;
- середній рівень – відповідність експресивних ознак емоційного змісту;
- низький рівень – труднощі у встановленні відповідності експресивного еталона емоційного змісту.

Ідентифікація емоцій:

- високий рівень – комплексна інтерпретація емоціогенних 4 основних і 4 додаткових модальностей;
- середній рівень – комплексна інтерпретація емоціогенних 4 основних і 2 – 3 додаткових модальностей;
- низький рівень – труднощі в комплексній інтерпретації емоціогенних ситуацій всіх модальностей [15, с. 96-104].

Кількісний аналіз даних, отриманих в ході проведення даної методики представлений в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл досліджуваних за рівнями сприйняття, розуміння і ідентифікації емоцій (Є. Ізотової)

Рівень	Сприйняття емоцій		Розуміння емоцій		Ідентифікації емоцій	
	Кількість	Результати методики (у %)	Кількість	Результати методики (у %)	Кількість	Результати методики (у %)
Високий	3	15	5	25	3	15
Середній	7	35	6	30	10	50
Низький	10	50	9	45	7	35

За даними, наведеними в таблиці 2.1, можна зробити висновок про те, що за шкалою «Сприйняття емоцій» більшість дітей виявили низький рівень (50%). Дана частина дошкільнят змогли виділити лише окремі експресивні ознаки на запропонованих картинках, наприклад, Мар'яна К: «Дівчинці страшно в кімнаті, тому що вимкнене світло і вона боїться» (3 картинка серії «Страх»).

Найменша кількість дітей показали високий рівень сприйняття емоцій (15%), зазначивши комплекс експресивних ознак по 4 – 6 модальностям та 35% старших дошкільників, які беруть участь в дослідженні продемонстрували середній рівень розвитку сприйняття емоцій, зазначивши незначні експресивні ознаки по 4 – 6 модальностям.

За шкалою «Розуміння емоцій» найбільшу кількість випробовуваних продемонстрували низький рівень розуміння сприймаються емоцій (45%), діти випробовували утруднення у встановленні відповідності експресивного еталона емоційного змісту в більшості з запропонованих експресивних реакцій.

Найменша кількість дітей старшого дошкільного віку (25%) змогли визначити відповідність експресивного еталона емоційного змісту за 6

модальностями, тому у даної групи дітей наявна високий рівень розуміння емоцій.

За шкалою «Ідентифікація емоцій» більшість дітей виявили у себе середній рівень – 50 %. Діти змогли інтерпретувати 4 з 6 емоціогенних модальностей. 15% дошкільнят продемонстрували високий рівень інтерпретації емоцій.

Діагностична методика «Емоційна піктограма» для дітей старшого дошкільного віку в модифікації М. Кузьміщевої.

Мета: виявлення особливостей емоційного розвитку (когнітивно– афективних компонентів емоційного інтелекту) у дітей.

Діагностична методика «Емоційна піктограма» для дітей старшого дошкільного віку в модифікації М. Кузьміщевої дозволяє визначити обсяг і структуру емоційних уявлень. Дітям пропонувалося 12 слів– понять, що позначають різні емоційні стани (емоції і почуття).

Давалася інструкція: «Зараз я вам буду говорити різні слова, а ви на кожне слово намалюєте свої враження. Слів буде багато, їх треба розмістити на одній стороні аркуша, на іншій стороні малювати не можна. Постарайся запам'ятати ті слова, які я буду говорити». Результати діагностики дозволили виявити рівні диференціації адекватності кодування емоційної модальності [19, с. 218-227].

У ході проведення методики «Емоційна піктограма» для дітей старшого дошкільного віку в модифікації М.Кузьміщевої були виокремлені такі рівні адекватності сприйняття емоцій:

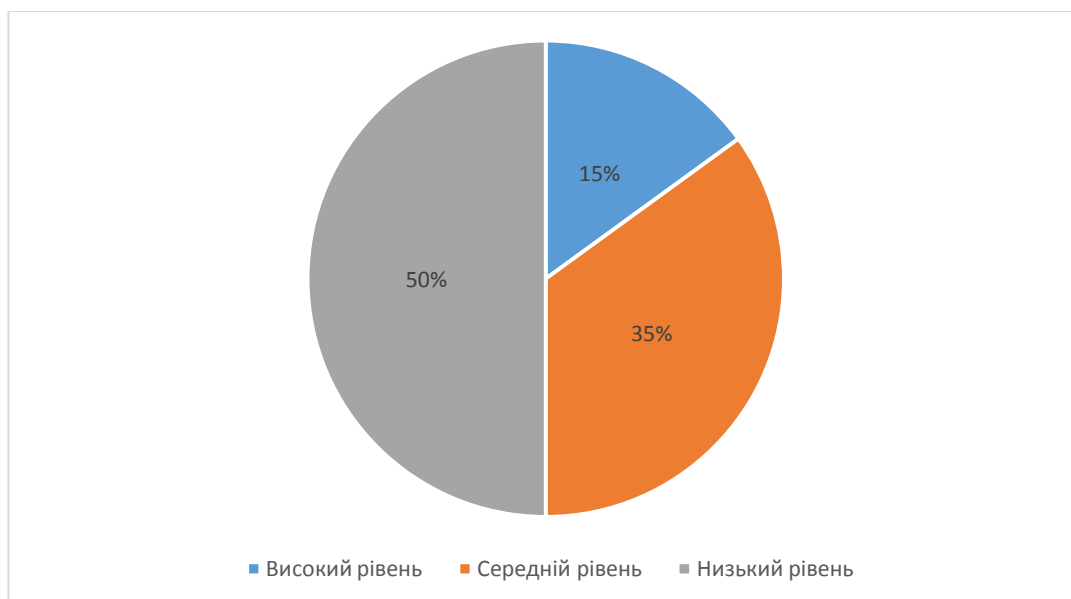
- високий рівень – адекватне кодування і вербалізація 10 – 12 емоційних модальностей;
- середній рівень – адекватне кодування і вербалізація 8 – 10 емоційних модальностей, незначні труднощі в деяких емоціях (наприклад, піклування);

- низький рівень – адекватне кодування і вербалізація 4 – 6 емоційних модальностей.

Кількісний аналіз даних, отриманих в результаті проведення методики «Емоційна піктограма» для дітей в модифікації М. Кузьміщевої представлений в діаграмі 2.1.

Діаграма 2.1

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями адекватності сприйняття емоцій (М.Кузьміщевої)

Аналіз результатів показує, що більшість дітей продемонстрували середній рівень адекватності сприйняття емоцій (50%). Діти відчули деякі труднощі у вербалізації складних емоційних станів, таких як здивування, ревності, заздрість.

Найменша кількість дошкільників (15%) виявлена у високому рівні адекватності сприйняття емоцій, дітям виявилось під силу зрозуміти і озвучити складні емоції. 35% дітей змогли відзначити 4 – 6 емоційних

модальностей з 10 можливих. Відчували труднощі при їх вербалізації. У дітей спостерігається порушення структури емоційних уявлень. нестабільний рівень довільного вираження емоцій: виникають труднощі довільної мімічної імітації.

Методика «Що – чому – як?» М. Нгуєн.

Мета: виявлення рівня готовності дитини враховувати емоційний стан оточення, співпереживати, піклуватися.

У методиці «Що – чому – як?» М. Нгуєна, дітям пропонувалося прослухати розповідь. Давалася інструкція: «Зараз я прочитаю вам розповідь. Ваше завдання: слухати уважно, а потім відповісте на мої запитання» [27, с. 83-85]. Дитина, відповідаючи на питання, повинені були вирішити певну проблему, пов'язану з відносинами між дітьми, їх оцінкою ситуацій і розумінням емоційних станів інших людей [27, с. 83-85].

Відповіді оцінювалися за трибальною шкалою. В результаті були визначені рівні розвитку емоційного інтелекту (М. Нгуєн). Аналіз результатів емпіричних даних, отриманих в дослідженнях після проведення серії діагностик були виділені рівні сприйняття, розуміння та ідентифікація емоцій.

В ході проведення методики «Що – чому – як?» по М.А. Нгуєн були виділені рівні розвитку емоційного інтелекту.

Перший рівень – високий – запропоновані дітям проблеми вирішуються конструктивно. Діти говорять про те, що люди відчувають себе погано, якщо над ними сміються, так не можна чинити. Діти самі приймають рішення, спираючись на свої почуття – почуття ображеної людини.

Другий рівень – середній – вони самі обирають проблему менш конструктивно. Поставивши себе на місце героя ситуації, пропонують попросити дорослих поговорити з кривдниками.

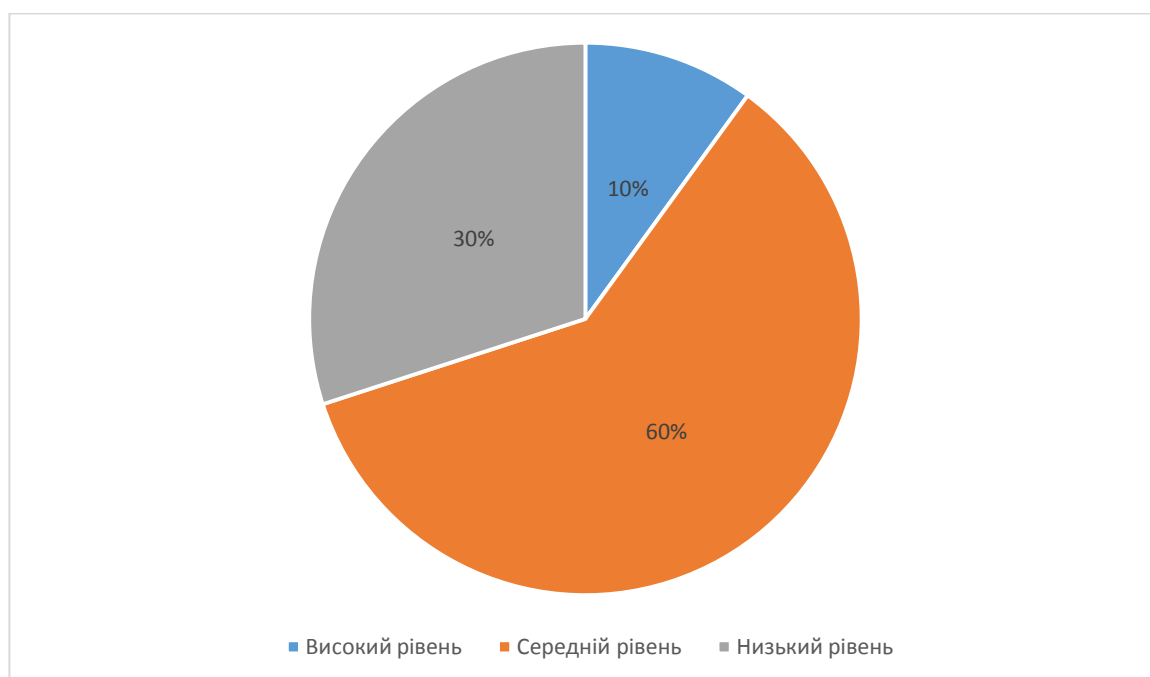

Третій рівень – низький – діти старшого дошкільного віку не розуміють суті запитання. Відмовляються відповідати, не ставлять себе на місце героя ситуації [26, с. 46-51].

Кількісний аналіз отриманих результатів представлений в діаграмі 2.2

Діаграма 2.2

**Розподіл досліджуваних за рівнями розвитку емоційного компонента
(М. Нгуєн)**

Дані діаграми 2.2 дозволяють зробити висновок про те, що більшість дітей продемонстрували середній рівень розвитку емоційного інтелекту (60%). При вирішенні проблемної ситуації діти вдаються до допомоги дорослих, при цьому вірно кваліфікувавши відчувають героєм ситуації почуття.

Найменша кількість старших дошкільників продемонстрували високий рівень розвитку емоційного інтелекту (10%). Вони вірно пояснюють ситуацію, що склалася, адекватно сприймають і пояснюють емоції людей – учасників ситуації. При вирішенні проблеми спираються на пережиті почуття, і на основі цих емоцій самі приймають рішення.

В межах цього дослідження була визначена оцінка емоційного інтелекту дітей 5–6 років. В діагностиці ми орієнтовалися на виявлення таких показників емоційного інтелекту, як сформованість перцептивних процесів базових для становлення здатності до розуміння і регуляції переживань за умови освоєння дитиною мови емоцій. Зроблено акцент на необхідність вивчення емоційного інтелекту з опорою не тільки на статичне зображення мімічної реакції, але і на динамічні аспекти емоцій [34, с. 354].

Отримані дані свідчать про середній та низький рівні у дошкільнят, тому у нас є достатні підстави для розробки та проведення комплексу заходів, спрямованого на підвищення рівня емоційного інтелекту.

2.3 Формувальний експеримент з теми дослідження.

Для виявлення рівня розвитку емоційного інтелекту у дітей був проведений попередній вибір та розроблення комплексу вправ, які можна використовувати в освітньому процесі для підвищення показників його розвитку.

До основних форм емоційного розвитку дітей є: ігрові заняття, самостійна музична діяльність дітей, спільна діяльність дітей і дорослих у висловлюваннях – імпровізаціях, спектаклях – імпровізаціях.

До методів розвитку емоційного інтелекту відносять:

- метод мотивації до емпатії: для пробудження у дітей емоційних реакцій через їх розуміння;

- метод емоційно - образного впливу: спрямований на активізацію у дітей передачі емоційних переживань в образному втіленні;

- словниковий метод: розкривається переважно в естетичних бесідах з дітьми і в розширення словника емоцій дитини;

- ігровий метод: розвиває емоційний інтелект в процесі ігрової діяльності та виконання вправ [28, с. 150-154].

У процесі розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку доцільно використовувати такі вправи:

– *«Банки з емоціями»*. Це весела вправа, яку можна використовувати для ілюстрації того, як працює наш розум. Якщо всі діти роблять по одному, вам знадобиться по одній пластиковій банці кожному, вода, блискітки, намистини, черепашки, все чим діти хотіли б наповнити контейнери. Налити в банку воду, додайте будь-які «інгредієнти», які подобаються, а потім закрутити кришку.

Сісти в коло з банками, у кожного є по одній та пояснити, що ці банки схожі на розум. Коли у нас занадто багато всього відбувається, наші думки та емоцій трохи схожі на це ... струсніть свою банку! Всі повинні потрусити свою банку і спостерігати за ефектом сніжної бурі. Потім потрібно пояснити, що якщо ми зупинимося на кілька миттєвостей і заспокоїмося, то розум та емоції також зможе заспокоїтися. Всі залишають банки на підлозі, не торкаючись до них, спостерігаючи, як осідають предмети.

– *«Чи посміхнешся?»*. Це кумедна вправа для розминки. Діти сідають парами, одна дитина буде намагатися змусити іншу сміятися або посміхатися. Вони збираються використовувати всі свої кращі трюки – кумедні обличчя, жарти, шуми, враження і все інше. Інша повинна опиратися усмішці або сміху. Ця гра допомагає дітям подумати про те, як вони можуть контролювати свої реакції і вираз обличчя.

– *«Погодні відчуття»*. Ця вправа навчить порівнювати свої почуття з погодою. Як погоду, так і почуття не можна повністю передбачити. Крім того, почуття і погода постійно змінюються.

Настрії приходять і йде, як хмари. Погана погода приходиться, як і негативні почуття. Діти заплющують очі, вони будуть думати про те, що зробить їх щасливими. Вдихнули, а потім видихнули сонячне світло в кімнату, наповнюючи кімнату світлом, і небо стане блакитним.

Також можна спробувати для інших емоцій, таких як смуток або гнів, але завжди закінчуйте словами «щасливий». Наприклад, подумайте про щось, що змушує вас сумувати. Наповніть кімнату темними хмарами. Для гніву подумайте про створення бурі з громом і блискавкою. Але потім перейдіть на думки про щось, що робить вас щасливими, і знову наповніть кімнату сонячним світлом.

– *«Пари Емоцій»*. Для цього діти сидять парами. Вони сидять обличчям один до одного. Одна дитина з самого початку буде «лідером», а інша буде копіювати емоції, як дзеркало. Вони можуть відчувати різні емоції. Добре, якщо дитина, що копіює, також може спробувати назвати, як себе відчуває. Ця вправа є відмінним будівельним блоком для розвитку емпатії.

– *«Почуття камінчиків»*. В основному потрібно кілька камінців, на яких потрібно намалювати прості емоції. Наприклад, можна намалювати просте щасливе, сумне чи сердите обличчя, також речі, які можуть нагадувати про ці емоції, наприклад, сонце, що символізує щастя, або грозову хмару, що символізує гнів.

Покладіть всі камені в кошик, а під час гри діти брали камінь і розповідали про ту ситуації, коли відчували себе так.

Для розвитку емоційного інтелекту можна використовувати лепбук. Застосовуючи в своїй роботі техніку створення лепбука, з'являються

можливості підготувати особистість до нового життя в нових умовах [33, с. 101].

Лепбук –

це чудовий практичний інструмент навчання, який ідеально підходить для короткого проміжку часу, що вдало поєднується з витримкою дитини та зосередженням уваги, тому що його не потрібно завершувати за один прийом.

Лепбук допомагає засвоїти нову цікаву інформацію та повторити вичене в дієвій ігровій формі. Також, може виступати, як результат роботи вихователя з дітьми з різних тем. До його виготовлення можна залучати й самих дітей. Підготовкою до такого виду роботи повинна містити заняття та ігри з певної теми, обговорення та роз'яснення складних питань, виконання завдань. Після цього дитина буде готова до створення тематичної папки разом, і це дійсно виконає свою роль дидактичного й ігрового посібника, що з акріплює, систематизує знання. [19, с. 218-227].

Завдання педагога лише надавати дітям упевненості в своїх силах, правильно організовувати та вмотивовувати до нових відкриттів.

У лепбук можна включити такі дидактичні ігри такі як:

Дидактична гра: «Емоції дитини».

Мета: Ознайомити дітей з різними проявами емоцій людей.

Дидактична гра: «Домалюй емоцію».

Мета: розвиток емоційної сфери, навчання вмінню графічно зображати різні емоційні стани.

Гра – це чарівна паличка, за допомогою якої можливо навчити дошкільника не тільки писати, читати і рахувати, а й міркувати, творити, розвивати емоційний інтелект, креативність.

Отже, для розвитку емоційного інтелекту у старших дошкільнят необхідно дотримуватись представлених психолого-педагогічних умов. Форми активності дітей відображають специфіку педагогічного

інструментарію діяльності педагога та в сукупності забезпечують формування всіх компонентів емоційного інтелекту і його реалізацію в процесі життєдіяльності дітей.

Книги про емоції для дітей є ефективним способом допомогти дітям різного віку почати розуміти свої почуття. Крім того, знання того, як описувати, висловлювати і управляти такими емоціями, як гнів, здоровими способами, важливо для соціально-емоційного розвитку і здоров'я дитини.

З цієї причини читання дитячих книг про почуття й емоції дітям вдома або в групі чудовий спосіб допомогти почати орієнтуватися в своєму емоційному світі.

Величезний вплив на емоційне здоров'я дитини можуть дати такі книги:

– «Перша книга про почуття». У цій книзі «представлені п'ять основних виразів: щастя, печаль, гнів, подив і дурість». Кожна з цих емоцій представлена великим зображенням дитячого обличчя. Читачів просять зобразити обличчя, а потім виділити його з групи інших дітей. Самий останній розворот включає в себе всі вирази з попередніх сторінок і дзеркало, щоб читачі могли спостерігати, як вони роблять будь-яку емоцію.

– «У моєму серці: книга почуттів». Ця книга досліджує весь спектр дитячих емоцій і описує, як вони відчують себе фізично, душевно. Малюки можуть попрактикуватися в артикуляції і визначенні своїх власних емоцій, слухаючи історію.

– «Мої багатобарвні дні». Це книга про кольорову концепції для використання з немовлятами або книга про почуття і емоції для обговорення з малюками.

– «Радісно монстр, сумний монстр». Це кумедна інтерактивна книга, яку діти можуть використовувати, щоб зрозуміти, що вони відчують. У книзі дітям пропонується познайомитися з широким спектром емоцій, які

відчувають всі маленькі монстри (діти).

На початку формувального експерименту спостереження за дошкільнятами дозволило встановити, що більшість дітей в цілому позитивно та з зацікавленістю віднеслись до нових форм роботи проте не відразу зрозуміли їх сенс. Форми активності дітей відображають специфіку педагогічного інструментарію діяльності педагога та в сукупності забезпечують формування всіх компонентів емоційного інтелекту і його реалізацію в процесі життєдіяльності дітей.

Ефективність впровадження в освітньому середовищі системи завдань та вправ для емоційного розвитку дітей дошкільного віку була експериментально перевірена на контрольному етапі дослідження, а результати будуть представлені в наступному підрозділі.

2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи.

Запропоновані нами умови та система роботи з розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку способом залучення їх до виконання комплексу вправ, ігор, виготовлення лепбуку, казкотерапія, робота з предметними та розповідними картинами та аналіз емоційних станів персонажів у літературних творах; відтворення практичних ситуацій відповідно до соціального досвіду дітей, виявились ефективними. Дослідженням виявлено значне підвищення розвитку емоційного інтелекту дошкільників. На контрольному етапі ми знову провели діагностику сформованості емоційного інтелекту .

Для розвитку емоційного інтелекту передбачалося залучення дошкільнят до участі в інсценуваннях, театралізованих заходах, творчих змагань, а також виготовлення з дітьми лепбуків, проведення ігор та вправ на розвиток емоційного інтелекту.

У дошкільнят відбувається процес формування емоцій (емоційні процеси, на які впливають соціальні стандарти). У старший дошкільний вік виникає одне з центральних нових утворень розвитку: «емоційна корекція поведінки», завдяки якій емоційна регуляція стає доступною для дитини, що виявляється в узгодженні поведінки з певною ситуацією та діями які виконує дитина. Все це дозволяє дитині адаптуватися до навколишнього середовища [15, с. 96-104].

В сучасних дослідженнях, щодо розвитку емоційного інтелекту дошкільнят – необхідність організації цілеспрямованих психологічних та педагогічних робіт спрямованих на збагачення емоційного досвіду дошкільнят.

В рамках нашого дослідження ми проаналізували програми розвитку емоційної сфери та емоційний інтелект дошкільнят як напрямок соціального та комунікативного розвитку дітей в освітньому середовищі.

Способи розвитку емоційного інтелекту дітей:

- інтерес дітей до власних емоційних переживань;
- розширення уявлень про основні емоції та почуття;
- оволодіння практичними вміннями взаємодіяти з однолітками [28, с. 150-154].

Діагностика дітей проводилась за трьома методиками, тому для подальшого аналізу експериментальної і контрольної групи ми зазначили загальні значення дослідження.

Результат повторного тесту з дітьми старшого дошкільного віку в експериментальній групі представлений в таблиці 2.2

Таблиця 2.2

**Рівні розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку
(контрольний етап)**

Група/Рівень	Кількість дітей	Високий	Середній	Низький
Ромашка	20	45%	55%	0%

Результати, які ми отримали свідчать про те, що в експериментальній групі змінилися: кількість дітей дошкільного віку з високим рівнем емоційного інтелекту, що становить 45% – 9 дошкільнят, з середнім – 11 дітей, що становить 55%, а дітей з низьким рівнем не було виявлено.

Отже, можна зробити висновок, що після проведеного комплексу заходів, орієнтованого на розвиток емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку є позитивні результати.

Порівняння отриманих нами результатів з даними констатувального експерименту дозволяє зробити висновок про ефективність запропонованих умов та системи. Формувальний експеримент показав зростання емоційного інтелекту дітей, розвиток фантазії, вміннями взаємодіяти з однолітками, розуміти емоційні стани, нестандартного мислення.

У таблиці 2.3 результати порівняльного аналізу з розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. Порівняльний аналіз відображає, що в експериментальній групі після створення належних умов і проведеного комплексу заходів відбулося підвищення рівня емоційного інтелекту. Кількість дошкільнят з високим рівнем емоційного інтелекту збільшилася на 30%, з середнім рівнем емоційного інтелекту теж підвищилась на 30%, а дітей з низьким рівнем вже не було виявлено.

Таблиця 2.3

Порівняльний аналіз результатів

експериментальної роботи

Рівні	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Кількість дітей	Показники розвитку емоційного інтелекту (у %)	Кількість дітей	Показники розвитку емоційного інтелекту (у %)
Високий	3	15	9	45
Середній	5	25	11	55
Низький	12	60	0	0

Таким чином, одержані нами результати підтверджують, що проведення комплексу заходів, щодо підвищення рівня емоційного інтелекту є ефективним.

Ефективність комплексу заходів забезпечувалась з урахуванням рівня розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку, розвиваючою взаємодією дітей і вихователя, урахуванням всіх індивідуальних і вікових особливостей дошкільнят.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах модернізації освітнього процесу дошкільної освіти особливої актуальності набуває у розвитку емоційного інтелекту

дітей дошкільного віку та формування компетентності у вихователів, щодо емоційного розвитку.

Результати дослідження розкривають розв'язання поставлених нами завдань, та дозволяє зробити наступні висновки:

1. Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу можна зробити висновок, що суть понять «емоційний інтелект» і «розвиток емоційного інтелекту» мають декілька трактувань. Узагальнюючи думки вчених «емоційний інтелект» – здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних задач, здібності і навички людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію і бажання інших людей і свої власні.

Розвиток емоційного інтелекту – це складне завдання, яке починається в дитинстві і триває до дорослого віку. Перші емоції, які можна розпізнати у немовлят, включають радість, гнів, печаль і страх. У процесі розвитку виникають більш складні емоції, такі як сором'язливість, здивування, захоплення, збентеження, сором, вина, гордість і співпереживання.

2. У ході випускної роботи було визначено такі форми емоційного розвитку дітей: ігрові заняття, самостійна музична діяльність дітей, «висловлювання – імпровізації, спектаклі – імпровізації», а також спільна та самостійна діяльність дітей.

До методів розвитку емоційного інтелекту відносять: метод мотивації до емпатії, метод емоційно-образного впливу, словниковий метод, ігровий метод.

Діти можуть навчитись набагато ефективніше справлятися зі своїми почуттями та емоціями за допомогою ігор. Ігрова діяльність створює сприятливу ситуацію для розвитку емоційних проявів дітей та їх творчої самореалізації.

Застосування діагностичних методик «Що – чому – як?» (М. Нгуєн), «Емоційна піктограма» (М. Кузьміщевої), «Емоційна ідентифікація» (Є. Ізотової) дозволило визначити рівні розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку – *високий, середній та низький*.

3. Визначено, що оптимальними психолого-педагогічними умовами розвитку емоційного інтелекту є наступні:

- демонстрація дітям зразка в прояві емоційного інтелекту.
- створення психологічно-комфортного клімату спілкування вихователя і дітей;
- збагачення розвиваючого предметно-просторового середовища посібниками, книгами, іграшками.
- індивідуальний підхід до дітей з урахуванням їх емоційного інтелекту.
- розвиток емоційної сфери дитини в ході ігрової діяльності.

За результатами формувального експерименту застосування в закладах дошкільної освіти цих психолого-педагогічних умов підвищує рівень розвитку емоційного інтелекту.

Відповідно з метою дослідження, на формувальному етапі експерименту було розроблено комплекс завдань для роботи з дітьми дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО. Робота була організована відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей. Створення предметно-просторового середовища, яке є потенційним засобом впливу на формування і становлення особистості дитини, її емоційний розвиток, стимулює різні види активності, забезпечує сприятливий психологічний клімат в групі.

Після експериментально формувальної роботи, який полягав в апробації комплексу вправ для розвитку емоційного інтелекту дітей

дошкільного віку, був проведений контрольний експеримент, що засвідчив ефективність проведеної роботи: рівень емоційного інтелекту підвищився.

Отже, висунута гіпотеза нашого дослідження підтверджена. Проведена робота демонструє ефективність психолого-педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айгунова О.А. Особливості базових компонентів емоційного інтелекту математично обдарованих юнаків з різної навчальної успішністю: автореф. дис. на получ. наук. Ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, психологія особистості, історія психології» / О.А. Айгунова. - Москва, 2011. - 23 с.
2. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2006 – № 3 – С.78–86.
3. Андрухіна Л. М. Креативність, креативний капітал і креативні практики в освіті [Електронний ресурс] / Людмила Михайловна Андрухіна. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://obuchalka.org/20191003114352/kreativnost-kreativnii-kapital-i-kreativnie-praktiki-v-obrazovanii-monografiya-andruhina-l-m-kislov-a-g-2019.html>.
4. Атемасова О. А. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери. Харків: Ранок, 2010 176 с.
5. Афонькіна Ю. О. Генезис професійної спрямованості [Електронний ресурс] / Юлія Олександрівна Афонькіна. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://irbis.gnpbu.ru/Aref_2003/Afon'kina_Yu_A_2003.pdf.
6. Базовий компонент дошкільної освіти / Наук. кер.: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. – К.: Видавництво МОН, 2012. – 26 с.
7. Біла І.М. Психологія дитячої творчості. – К. : Фенікс, 2014. – 136 с.
8. Богосвятська А.І. Емоційний інтелект і уроки світової літератури // Зарубіжна література в школах України. – 2012 – № 11 – С. 22 – 27

9. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. – М.: Академия, 2002. – 371 с.
10. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005 – 308 с
11. Вознесенська О.Л. Арт–терапія в роботі практичного психолога: Використ. арт–технологій в освіті / [упоряд.: О. Вознесенська, Л. Мова]. – К.: Шк. світ, 2007 – 120 с.
12. Воронцова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми. // Психолог. – №25–28. – 2006. – С. 15.
13. Гавриш Н., Половіна О., Барна Х. «Осердечення» змісту професійної підготовки як чинник особистіснопрофесійного зростання майбутніх педагогів дошкільної освіти / Н. Гавриш, О. Половіна, Х. Барна // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2016. – № IV (45). – С. 42–45.
14. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект. – М.: АСТ; АСТ Москва; Хранитель, 2008 – С. 443.
15. Дерев'янюк С.П. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах / С.П. Дерев'янюк // Соціальна психологія. – 2008 – № 1 – С.96–104.
16. Дерев'янюк С.П. Особливості соціально–психологічної адаптованості у зв'язку з рівнем емоційного інтелекту // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : [зб. наук. праць / наук. ред. С.Д.Максименко, М.В.Папуча]. – Київ–Ніжин, 2008 – Том. 10 – Вип. 6 – Частина 2 – С. 361–362.
17. Зарицька В.В. Розвиток емоційного інтелекту в контексті компетентісно спрямованої освіти. Компетентісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи : матер. Всеукр. наук.–практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2011 р.). Київ : Ін–т сучасн. підр., 2011 – 92 с.

- 18.Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості. – К.:Либідь, 2007.–С.180–181.
- 19.Колтунович Т. А., Поліщук О. М. Особливості емоційного інтелекту у майбутніх вихователів. Молодий вчений. 2018 № 4 (56). С. 218–227.
- 20.Компетентнісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи: матер.[Текст] / В. В. Зарицька // Розвиток емоційного інтелекту в контексті компетентнісно спрямованої освіти; Всеукр. наук.–практ. конф. (28 квітня 2011 року). – К.: Київ. Ін-т сучасн. підр., 2011 – 92 с.
- 21.Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с.
22. Кучеренко Ж. Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку. Вихователь–методист дошкільного закладу. 2016 № 7 С. 54–59.
- 23.Лужбіна Н.А. Соціальний інтелект, як системоутворюючий фактор психологічної культури особистості. дис. канд. психол. наук / Н.А.Лужбіна. - Барнаул, 2002. - 192 с.
- 24.Лящ О. П. Детермінанти та можливості формування емоційного інтелекту особистості. університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. Випуск 1(46). С. 210–216.
- 25.Манилюк Ю. Оптимальна модель педагогічної взаємодії у дитсадку. Дошкільне виховання. 2012 №8. С. 11–15.
26. Нгуєн М. А. Психологические предпосылки возникновения эмоционального интеллекта в старшем дошкольном возрасте. Культурно–историческая психология. 2007 Том 3 № 3 С. 46–51.
- 27.Нгуєн М.А. Диагностика уровня развития эмоционального интеллекта старшего дошкольника. Ребёнок в детском саду. 2008 № 1 С. 83–85.

28. Нікіфорова Л.Б. Структура та функції емоційної культури особистості// Гуманітарні науки. Науково – практичний журнал. 2007 –№ 2 (14). С. 150 – 154
29. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. Психологія і суспільство. 2004.№ 4 С. 95–109.
30. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія [Текст] / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К.: Вища школа, 2003 – С. 6–7.
31. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентісний підхід: монографія [за заг. ред. Г. В. Беленької, О. А. Половіної] – Умань: Видавець «Сочінський», 2015. – 208 с.
32. Піроженко Т. О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу / Т. О. Піроженко. – Запоріжжя: МПС ЛТД, 2003. – 168 с.
33. Піроженко Т.О. Сприйняття дитиною цінностей [Текст] посібник / Піроженко Т.О., Карабаєва І.І., Ладивір С.О. та ін. ; за ред. Т.О. Піроженко. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2018. – 240 с.
34. Психологічна енциклопедія / [авт.–упоряд. О. М. Степанов]. — Київ : Академвидав, 2006. — 424 с.
35. Торндайк Э. Принципы обучения, основанные на психологии / Э. Торндайк // Основные направления психологии в классических трудах. Бихевиоризм. – М.: ООО «Изд-во АСТ-ЛТД», 1998. – С. 27–28
36. Фіцула М. М. Педагогіка. Посібник / М. М. Фіцула. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 205 с.
37. Шпак М. В. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. Психологія особистості. 2011 № 1 (2) С. 282–287.
38. Юркевич В. Проблема розвитку емоційного інтелекту [Текст] / В. Юркевич // Вестник практической психологии. – № 3 – 2005. – 75 с.

39. Goleman D. Sex roles reign powerful as ever in the emotions. The New York Times. August 23 1988 by The New York Times Company. (Reprinted by permission). URL: Sex Roles Reign Powerful as Ever In the Emotions - The New York Times (nytimes.com).
40. Mayer J.D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence. Intelligence. 1993 V.17. № 4 P. 433–442.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Вправи для розвитку емоційного інтелекту.

Розвивати емоційний інтелект можна, починаючи з трирічного віку. Діти поступово можуть навчитися розрізняти емоції. Допоможуть у цьому такі ігри.

«Чому заплакав Мішка?»

Візьміть улюблену м'яку іграшку дитини або ляльку. Скажіть дитині, що лялька плаче. Малюк має визначити причину і заспокоїти. Підкажіть дитині, що в різних ситуаціях необхідно діяти по-різному: плаче від рани чи болю — звернутися до лікаря, дати ліки; плаче від образи — пожаліти, пояснити.

«Відгадай емоцію»

Виготуйте картки із зображенням облич із різними почуттями. Найпоширеніші — радість, сум, здивування, страх, посмішка. Обговоріть із дитиною, які емоції на них зображені, за яких обставин вони можуть виникати. Можна розвинути гру і запропонувати дитині різні ситуації, а вона має зобразити емоції, що виникають (наприклад: отримав подарунок, розбив чашку, вдарився тощо).

«Ласкава гра».

У цю гру можна грати впродовж усього дня і залучити всіх членів сім'ї, а можна для початку лише грати з іграшками. Основне правило: називати все довкола (або вибрані іграшки) пестливими назвами: татусечко, дивись який у мене малюночок; мамусю, пограй зі мною у машиночки і т. ін.

«Упізнай за голосом»

Емоції необхідно висловити за допомогою слів. Візьміть найпоширенішу фразу, яку говорять діти щодня в садочку — «Добрий

ранок!» — і скажіть її з різною інтонацією. Дитина має відгадати ваші почуття. Поміняйтеся ролями.

Для емоційного інтелекту надзвичайно важливо мати розвинену увагу і спостережливість, адже ці якості необхідні для ефективного спілкування. Пограйте в таку гру:

«Щось змінилося?»

Запропонуйте дитині уважно оглянути кімнату. Потім малюк має вийти на кілька хвилин, а ви тим часом зробіть деякі зміни: переставте квіти, зніміть картину, закрийте штори. Дитина має відгадати, що змінилось. Звісно ж, поміняйтеся ролями.

. Для дітей дошкільного віку стануть у пригоді рольові ігри. Пограйте в гру **«Допоможи мені словами»**. Ви граєте ролі людей у різних обставинах, а ваша дитина повинна правильно відреагувати. Спочатку зіграйте роль стомленої мами (малюк повинен вас пожаліти, допомогти прибратися), потім — дитини, яка загубила іграшку, або ж яку посварила бабуся.

«Поділись із другом»

Ви граєте роль дитини, у якої є улюблена іграшка. Ваш малюк повинен у вас її попросити. Ви маєте не погоджуватись одразу. Це навчить дитину знаходити потрібні слова. Коли нарешті вас переконують поділитися, поміняйтеся ролями. Щоб уникнути копіювання, нехай ваша дитина, наприклад, їстиме смачну цукерку, а ви просите її поділитися. Якщо нарешті вмовите малюка, запитайте в нього, чому він вирішив поділитися з вами.

Школярі вже мають достатньо розвинену увагу і словниковий запас, тому для них стануть у пригоді ігри з розігрування ситуацій.

«Допоможи порозумітися»

Знадобляться картки із зображеними ситуаціями або просто уява. Дитина повинна розповісти, як вона діятиме, якщо:

- 1) побачить, як б'ються два хлопці;
- 2) хтось захоче погратися її іграшкою;
- 3) навмисно образила друга і тепер хоче примиритися;
- 4) ваш варіант.

«Поділи риси характеру»

Допоможіть дитині визначити позитивні й негативні риси характеру в людині. Скористайтеся папером і ручкою. Спробуйте скласти за допомогою цих якостей портрет одне одного або кожен свій окремо. Проаналізуйте з дитиною, які якості їй подобаються, які вона хотіла б змінити. Така гра сприятиме розвитку адекватної самооцінки, умінню реально оцінювати свої можливості, впевненості.

«Створюємо емоції»

Існують позитивні й негативні емоції. Для формування стресостійкості надзвичайно важливо вміти володіти своїми емоціями, переживати більше позитивних. Із дитиною на аркуші паперу запишіть у два стовпчики всі можливі позитивні й негативні емоції. Визначте, які ситуації можуть викликати кожен з них. Сьогодні маєте навчитися викликати першу за списком хорошу емоцію — радість. Що може її викликати? Перегляд веселих картинок чи прогулянка до лісу. Виконайте цю дію і зосередьтеся на тому, що саме сьогодні ви відчуваєте радість. Наступного дня буде інша позитивна емоція, що необхідно навчитися формувати. У разі виникнення стресових ситуацій вам і дитині буде легше, адже ви вже «привчите» себе відчувати позитивні емоції.

«Скринька емоцій»

Створіть у своїй уяві своєрідну «скриньку емоцій». Періодично складайте туди усе, що асоціюється у вас особисто зі щастям. Це можуть

візуальні, аудіальні, смакові асоціації – будь-які. Пізніше створіть таку ж скриньку з дитиною. Обов'язково проговоріть з нею принцип її дії, а після цього – кожну емоцію, яка пов'язана з нею зі щастям.

До прикладу:

- Смак: солодкі ягоди
- Нюх: аромат після дощу
- Дотики: обійми мами
- Слух: шум морської хвилі
- Зір: посмішка тата

«Мова емоцій»

Спілкуючись із колегами, друзями чи партнерами, намагайтесь вводити у свої промови фрази плану «Я відчуваю..., тому мені б хотілося, аби...». Це дасть вам можливість висловлювати свої емоції, краще розуміти себе та ясніше донести свої думки до оточуючих.

Коли ви говорите з дитиною, привчайте її до такого ж. Щось на кшталт такого: «Я засмучена тим, що ти не прибрав іграшки за собою. Мені хотілося б, аби ти відповідальніше ставився до моїх прохань».

«Що я відчуваю сьогодні»

Попросіть дитину кожного вечора підбивати своєрідні підсумки дня. Нехай вона розкаже, яка емоція превалювала для неї сьогодні – злість, радість, смуток тощо.

«Фотоальбом емоцій»

Намагайтесь робити не тільки статичні фото. Змістіть акцент на емоції. Наприклад, фотографуйтеся в стилі «А це у нас жуууук!» або «Яка величезна пальма!»

Розглядати такі фотографії сподобається абсолютно усім членам вашої родини – повірте.

«Емоції у фарбах»

Попросіть своїх доньку або сина зобразити будь-яку емоцію кольором. Не давіть на дітей та дайте повну волю у виборі композиції малюнку або кольору фарб. Це дасть вам можливість краще зрозуміти дитину.

«Компас емоцій»

Суть цієї гри полягає в наступному. Кожен отримує набір із 8-ми карток із назвами емоцій (сум, подив, натхнення, радість, біль, смуток, інтерес, гнів, довіра і т.д. – перелік карток може бути доповнений). Той, хто загадує емоцію, має вигадати ситуацію або підібрати певне слово. Картка з емоцією, про яку йде мова, залишається закритою. Інші гравці мають вгадати, яку емоцію загадали.

«Емоційний кубик 4 в 1»

Всі ігри з емоційним кубиком вимагають довіри між дорослими і дітьми. Друкуємо кубик, вирізаємо і склеюємо (або клеїмо зображення емоцій на пластмасовий чи дерев'яний кубик). Кидаємо кубик по черзі.

Варіанти ігор:

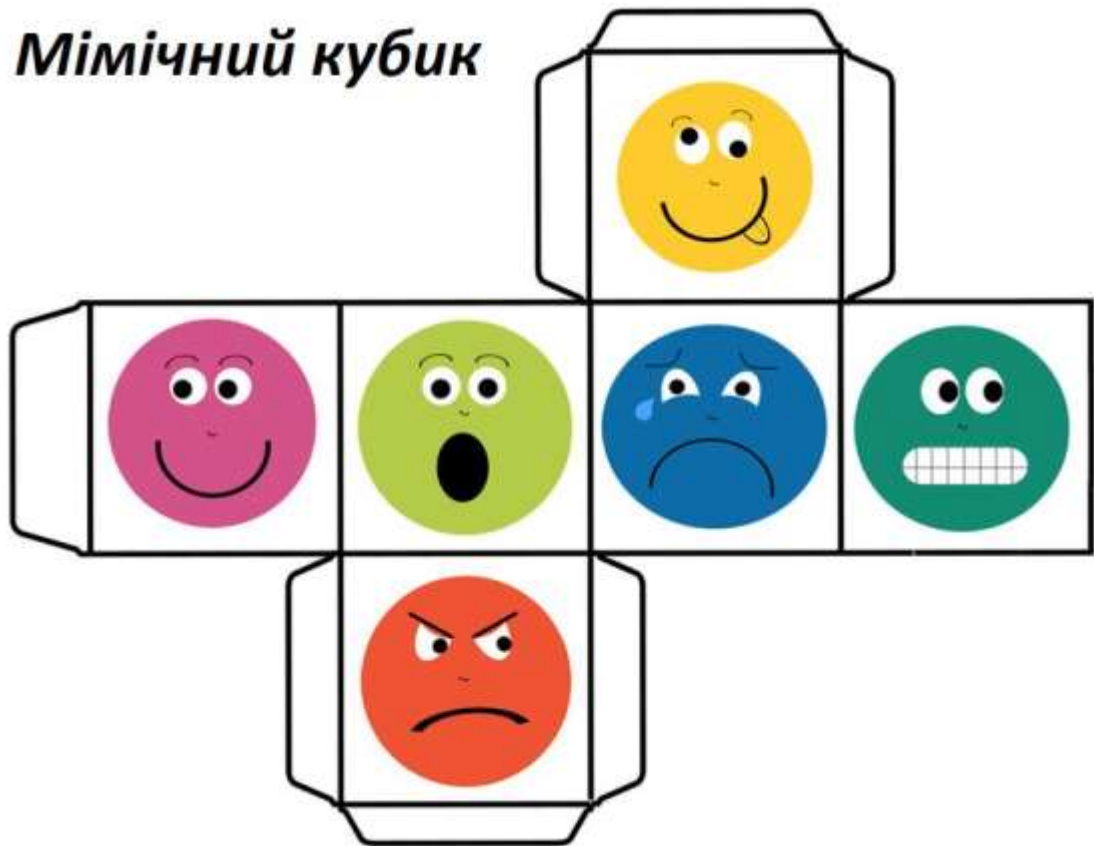
а) **Зображуємо емоцію**, яка випала на кубіку. Решта гравців відгадують її.

б) **Згадуємо, хто з казкових героїв переживав подібні почуття і в якій ситуації**: можна обговорювати різні казки, а можна одну. Наприклад, коли Буратіно був сердитим? Здивованим? Радісним? Спокійним? Сумним? Чому він радів / сумував / сердився і т.д.?

в) **Згадуємо і розповідаємо ситуації зі свого життя**, коли відчували ті ж емоції, що випали на кубіку.

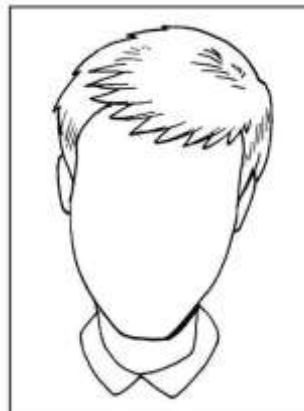
г) **Починаємо придумувати казку про персонажа**. Кидаємо кубик. Відповідно до емоції, яка випала продовжуємо сюжет (герой здивувався – чого). Далі кидаємо кубик. Герой зрадив – чому? Що сталося в нашій історії?

Мімічний кубик

«Домалюй портрет»

Дана гра прекрасно розвиває уяву. За допомогою неї можна вивчати емоції та почуття, моделюючи різні їх прояви на кожному обличчі. Завдання полягає в тому, щоб намалювати портрет на задану тематику або на вільну тему.

Додаток Б

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, _____ Толочок Богдана Миколаївна

, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

Богдана Голочок

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)